

**United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Hungarian Witnesses Documentation
Project**

Kállai Istvánné Dánay Edit

K: Jó napot kívánok!

I: Jó napot kívánok.

K: Legyen szíves elmondani a nevét.

I: Kállai Istvánné Dánay Edit.

K: Melyik évben született?

I: 1933. június 19.

K: Hol született?

I: Tolnán.

K: Jártunk Önök- Önnél, Edit néni, néhány héttel ezelőtt, és akkor beszéltünk arról, hogy=hogy milyen emlékei vannak a második világháború idejéből, és most tkp. ugyanezekről a kérdésekről lesz megint szó, erről fogunk beszélgetni.

I: Igen.

K: Mik a legkorábbi emlékei? Egyrészt hadd kérdezzem meg, hogy édesapja- a szülei mivel foglalkoztak ott Tolnán?

I: Hát, apám hivatásos katona volt, GH-s tiszt volt, ez a gazdasági hivatal, ő nem volt frontkatona. És édesanyám, hát a háztartást vezette, én megszülettem '33-ba, 34-ben volt a Gömbös-kormányának egy ilyen B-listázása, édesapám is belekerült, akkor még a nyugdíjrendszer nem úgy volt, mint most, csak államiak, meg egyes nagy gyáraknak a dolgozói kaptak nyugdíjat, az is ilyen magánnyugdíjpénztár, három hónapon belül el kellett neki helyezkedni, állami cégnél, hogy a nyugdíja folyamatos maradjon. Így kerültünk föl Újpestre, ahol a postához került kézbesítőnek. Hát, mondjuk akkor ez=e elégé---süllyedés volt, hogy úgy mondjam, hogy katonatisztból postás lett, de a nyugdíja miatt muszáj volt. Fölköltöztünk '34 decemberében, én olyan másfél éves voltam, aztán a Hajós-féle- ez ilyen redőnygyár volt Újpesten az Ősz utca 4-be, ott kaptunk lakást, zsidó házaspár volt, nagyon aranyos emberek, a Paula néniénél én voltam a kedvence, mert neki nem volt saját gyereke. Három fia volt a Marci bácsinak, de az első felesége, amikor a legkisebb fiú született, akkor meghalt. Úgyhogy Paula néni nevelte föl a gyerekeket. 38-ig ott laktunk, akkor el kellett onnan jönnünk, mert bővítették a gyárat, illetve hát az üzemet. Akkor még. Hát ki gondolta, hogy mi lesz. Na most átkerültünk a Palóc utca 4/A-ba, a- Paula néniénél unokatestvére volt ott a háztulajdonos, és ez egy három udvaros ház volt. Ez azért érdekes a későbbiekbe, mer a nyilas időkbe ennek szerepe volt, ennek a három udvarnak. Elöl volt négy- egy helyiségből álló lakás, és egy szoba-konyhás lakás, a házmesterlakás. Középen volt a háztulajdonosnak egy egy szoba komfortos lakása. Mellette volt egy szoba-konyha, az volt a miénk, hátul, a házmesterlakás mögött, közös fallal volt megint egy szoba-konyhás lakás és négy ilyen egy helyiségből álló- hát egyszobás lakások. Na most a háztulajdonos Weiszék németnek vallották magukat, aztán kiderült, hogy nem németek, hanem zsidók ők is. És amikor már kezdődött nagyon a zsidókérdés, már akkor a nyilasok hordták nyíltan a karszalagot, minden, a nagyfiúk, az Árpi az nyilas karszalaggal járt, hogy ők németek, meg mit tudom én, aztán mikor már nagyon piszkálták, meg sárga csillag, meg nem t'om, akkor beköltöztek Pestre, mer ott is volt lakásuk. És az ő lakásukat összeválták a mienkkel, így lett az ő konyhájukból, spájzukból nekünk gyerekszoba, és hát egy ilyen, ahogy ma mondjuk, két és fél szobás lakás. Na most, hát addig, amíg édesapám otthon volt, amíg az alakulatát nem vitték el nyugat felé, addig éjszaka ugye nagyon sok razzia volt, először csak a katonai-

K: -bocsánat, megállítom, mert időrendben egy kicsit nem- megállítom, azért, mert nem egészen- tehát hogy tudjuk azt, hogy időben hol járunk. Tehát édesapját, aki a postánál dolgozott, besorozták gondolom.

I: Behívták katonának. Erdély visszacsatolásánál, aztán a délvidék visszacsatolásánál, és visszaténylegesítették. Úgyhogy utána aztán 42-be kikerült a frontra, onnan súlyos betegen került haza. Lapostetűt kaptak, beszállásolták őket egy orosz házba, lapostetűt szedtek össze, kapott valami kenőcsöt rá, amitől kapott egy mérgezést, és utána már nem is vitték vissza a frontra, hanem a fegyverjavító műhelybe került, ez az Üllői úton a Népligettel szembe volt a Ferenc József lovassági lakta- lovassági, vagy gyalogsági laktanya, és annak a háta mögött volt a fegyverjavító műhely. És hát, amíg édesapám otthon volt, mer őket összepakolták, elvitték, hogy kiviszik nyugatra, addig jöttek éjszaka razziázni, kerestek katonaszökevényeket, kerestek zsidókat, akiket bujtattak, nem is volt semmi probléma, édesapa ajtót nyitott, igazolta magát, nem jöttek be hozzánk. Na most őket összepakolták, hogy viszik, akkor édesapa hozott egy papírt, hogy katonatiszt családja, mit tudom én, jöttek razziázni, aztán már később a nyilasok is jöttek, és ezt fölmutattuk, hozzánk nem jöttek be. Most a hátsó udvarban lakott egy idős néni, a Bartos néni a fiával, a Jancsival. Hát, állítólag hadiüzembe dolgozott, egy helyen a házmester néni férjével, aki sánta volt, különben sem vitték volna el katonának, hát a Jancsit állítólag azért nem vitték el, mert hadiüzemben dolgozik. Nyilas karszalaggal járkált, aztán egyszer csak megjelent náluk egy erdélyi menekült lány, akit Nagy Zsuzsának hívtak, és állítólag a Jancsinak volt a menyasszonya. De ez úgy nézett ki, hogy mikor jött a razzia, ugye zárva volt a kapu, házmesterné fölgyújtotta a villanyt az udvarba a kapunál látta, hogy ki van, hogy hogy jeleztek, hogy csengő volt átveve a Bartosékhoz, vagy kopogtak a falon, vagy- szóval megjelentek a Jancsiék nálunk a Zsuzsával, és ott voltak addig, amíg el nem ment a razzia. Ez rendszeres volt. Aztán-

K: -a- ami azt jelenti, hogy- hogy ezek szerint nem erdélyi menekült volt a Zsuzsa.

I: A Zsuzsa addig volt menekült, amíg be nem jöttek az oroszok. Aztán el is ment. Nem volt a Jancsinak a menyasszonya, egy zsidó lány volt. Na mos érdeke- érdekes dolog volt-

K: -Edit néni, a nevét tudja, az valódi nevét tudta valaha?

I: Nem tudom, Nagy Zsuzsa, annyit tudtam. Érdekes volt viszont, hogy Újpesten volt partizánmozgalom. Ami később derült ki, tehát a Jancsi nem nyilas volt, édesanyja ment is, mer valaki följelentette, édesanya ment tanúskodni, hogy nem nyilas volt, ezt a zsidó lányt is megmentették, meg mit tudom én. Megmentették a víztornyot, mert a németek föl akarták robbantani, megmentették a vasúti összekötő hidat, és ahogy kiderült később ((köhint)) elnézést- a gettóból is nagyon sok embert kimenekítettek. Kivitték munkára őket, és elfelejtették visszavinni. Na most nekem volt két nagyon jó barátnőm. Az egyik, azt Bíró Évának hívták. Az édesapja a Szöllősi bácsinak volt a könyvelője. Ez a Szöllősi bácsi, a keresztnévére nem emlékszem, ennek volt három, vagy négy bérháza az újpesti vasúti kötővasúti összekötő hídnál. Azt hiszem ötemeletes házak voltak, le is bombázták őket. Volt egy nagy gyerekruházati boltjuk az Árpád úton, tudom, hogy amikor gimnáziumba kerültem az egyenruhánkat ott lehetett megkapni nála, neki nagy varrodája volt. És ez a Bíró bácsi, az Évának az édesapja volt a könyvelője. És a másik barátnőnk az a nyilas városparancsnoknak-elfelejtettem a családi nevét, Zsófi, az volt a- mi voltunk a trió, akik mindig sülve-főve együtt voltunk. Mikor már föl kellett tenni a vörö- a sárga csillagot, akkor nálunk találkoztunk, mer a Zsófi apja, hát az úr isten, mi lett volna, ha kiderült, hogy a lánya egy zsidó lánnyal barátkozik. És édesapámnak meg volt egy nagyon jó barátja, a Klein Jenő bácsi, Árpád úton volt nekik nagyon szép nagy lakásuk. És víz-, gáz-, fűtésszerelő volt a Jenő bácsi, nem tudom, hány segéddel dolgozott. Az első felesége meghalt, ott nem volt gyerek, aztán megnősült, a Marika néni katolikus volt. Volt neki az első házasságából egy lánya, a Mária, Jenő bácsinak meg- Jenő bácsitól meg volt két fiú, a Jenő, meg a Laci. És mikor hát kezdődött így, hogy gettó, meg mit tudom én, akkor édesapa azt mondta Jenő bácsinak, Jenő, szerzek egy kocsit, leviszlek benneteket Szekszárdra. Nagymamának nagy szőlője volt, akkora préház volt, hogy szüretkor 15-20 embert le tudtak ültetni egy hatalmas nagy asztalhoz. Volt egy szoba, mi is aludtunk ott, ahol három ágy volt, meg két ilyen vendégágy, konyha volt,

fűthető volt, és hát a nagymama nem igen szerette az édesapám bátyjának a feleségét, a menyét, a Bözsi néni, és volt, amikor télen is hetekre kiment. Tehát nem tűnt volna föl senkinek, hogy füstöl a kémény és ott van alaki. Azt mondta Jenő bácsi, Nem: nem lesz itt semmi baj! Bevitték őket a- illetve először elvették a lakásukat, berakták szükséglakásba, akkor Jenő bácsit bevitték a gettóba, Marika néni nem, mer hát ő katolikus volt, de aztán ő is bement utána, meg a két fiút vitték be. Aztán a két fiút elvitték leventébe, a leventékkel nyugatra, nem is kerültek többet vissza, se a Marika néni, se a Jenő bácsi nem kerültek többet vissza, mikor elvitték őket. És a Mária az megszökött, a lányuk az egy német tiszttel ment el Németországba, nem tudom azzal aztán mi lett, de hát borzasztó volt. És volt az Árpád úton egy gettó, és az egyik Szöllősi-féle ház volt gettó. Ott amúgy is sok zsidó család lakott, ott laktak az Évák is abba a házba, de én azt hiszem, hogy=hogy valahonnan a környékről is elhozták a zsidókat, mert hát ennyi- elég sokan laktak Újpesten, de ennyien nem, mint ahány embert oda bezsúfoltak. És valamikor október vége felé, igen, mert már elég hűvös is volt, hazajöttem az iskolából és mondták, hogy=hogy vagonírozzák a zsidókat, viszik el. Hát én kirohantam, most a vasúti összekötő hídhoz egy töltés vezetett a pályaudvarról, hát most is Esztergom felé arra megy a vonat. Kitolattak egy nem t'om hány kocsiból álló szerelvényt, és rengeteg embert, hát Évát nem láttam többet, nem is kerültek vissza, Jenő bácsiék se láttuk, de ők se kerültek vissza. És hát egypár ismerőst láttunk, a férfiakat elzavarták rendőrök, meg nyilasok, a nőket, meg a gyerekeket otthagyták, ott sírtak, meg kiabáltak, integettek, meg ennivalót dobáltak nekik, meg nem tudom mi. De énszerintem nemcsak az újpestieket, hanem Rákospalota, Fót, a környékről összeszedték és elvitték az összes zsidót a- nem tudom hányan kerültek vissza. Ezek a Hajósék meg, ahol mi laktunk először, hát amíg lehetett, átjártam hozzájuk, mert Paula néni nagyon szerettük, és a Marci bácsi 43-ba meghalt egy perforált vakbél miatt. A két nagyfiút elvitték munkaszolgálatosnak, a Jancsit, a kicsit, azt elvitték a leventékkel, a Paula néni meg 44-be öngyilkos lett. Úgyhogy a három fiú közül a Viktor került vissza, a legidősebb fiú, na mondjam azt, hogy ő volt a legrosszabb a három közül, mer adósságokat csinált, kártyázott, nőügyei voltak már egész fiatal kölyökként, mindig baj volt vele, egyedül ő került vissza.

K: Nagyon sok mindenről volt most szó, és mindegyikhez lenne majd egy-két kérdésem, úgyhogy ha lehet, akkor- most akkor beszéljünk a gettóról. Tehát ugye ezek szerint=ezen szerint Edit néni be tudott menni a gettó épületébe, ugye? Vitt oda az Éváéknak ő-

I: Hát mer először be lehetett menni. Vittünk mi is ennivalót, Marika néni sem volt bent először a gettóba, a Jenő bácsi felesége, hanem úgy hordta be az ennivalót, de aztán lezárták és nem engedtek be senkit. És akkor a Marika néni föltette a sárga csillagot és bement. Azt mondta, hogy itt a férjem, itt a helyem nekem is.

K: Ezt látta, vagy hallotta ezt a történetet?

I: Hát ez már édesanyámék mesélték. Ezt én sajnos nem láttam, vagy hál istennek, mert hát akkor olyan=olyan tíz-tizenegy éves lányka voltam.

K: De járt még bent, amikor be lehetett menni, akkor járt bent Edit néni.

I: Voltam bent=voltam bent, négy-öt család lakott egy ilyen két-három szobás lakásba, mer ezek ilyen szép nagy, két-három szobás lakások voltak. Volt egyszobás is, de mind komfortos volt, és ott, ahol az Évák laktak, nekik három szobájuk volt, ott három család lakott.

K: És akkor még ők is kijárhattak.

I: Hát még akkor ők is kijárhattak, föl volt a sárga csillag téve, még Éva elkezdte az iskolát is, még elkezdte ősszel az iskolát is, még a gimnáziumba bejárhatott, csak aztán október elejétől már nem. Mikor átvették a nyilasok a hatalmat, onnantól már nem járhattak iskolába. Hát tudom, hogy a Hajós nénéniek- a Hajós bácsinak a középső fia a Gyuri, az az orvosi egyetemre jelentkezett, és azt is kidobták onnan. Akkor már nem járhattak, úgyhogy-

K: De együtt járt még az Évával az iskolába ősszel?

I: Évával együtt jártunk iskolába, meg a Zsófikával is.

K: De akkor még ősszel akkor- akkor még jártak-

I: -ősszel megkezdődött a tanítás, csak hol ide jártunk, hol a Könyves Kálmán Gimnáziumba, mer én a Kanizsai Dorottya-ba jártam Újpesten, az egy nagy hatalmas iskola volt a volt Ferenc József téren, most nem tudom milyen tér lett a neve. A földszint elemi iskola volt, az első emelet polgári, és a második emelet volt a lánygimnázium. És volt a Könyves Kálmán Gimnázium, ami fiúgimnázium volt. Aztán volt a Katolikus Legényegylet, oda is jártunk iskolába, mert a Könyves Kálmán Gimnáziumból ilyen--átmeneti szükségkórházat csináltak, akkor két műszakba jártunk, akkor a fiúk is odajártak, hol délelőtt, hol délután. Szóval az más. És akkor a Zsófiáké, azok- hát december elején még nyitva volt, már akkor ott voltak az oroszok Pest környékén, és mire bezárult a gyűré Pest körül, addigra eltűntek.

K: Az iskolába ezek szerint jártak=jártak még az Éváké, vagy az Éva, sárga csillaggal, voltak még más gyerekek 45- 44- vagy bocsánat, '44 őszén?

I: Goldschmidt Dorka, Bíró Éva--meg- nem emlék- nem, csak ők ketten voltak.

K: Hogy viselkedtek velük a többi gyerekek? A többi diák, a többi gyerek hogyan viselkedett velük?

I: Nem csináltak belőle problémát, nem=nem.

K: Tanárok?

I: Hát, az igazgatónk az a vitéz Porcsalmy Zoltán volt, arról megjelent utána egy cikk, hogy ellenállási mozgalomnak a tagja volt, meg mit tudom én, szóval ott a tanári kar az=az toleráns volt és- úgyhogy nem=nem éreztettek velük semmit.

K: Mikor=mikor kellett bevonulniuk az Évákéknak a gettóba, arra tetszik-e emlékezni?

I: Hát arra pontosan már nem emlékszem. Azt tudom-

K: -nyár volt, vagy?

I: -még valamikor nyáron=még valamikor nyáron.

K: Tehát ő a gettóból járt az iskolába.

I: A gettóból járt az iskolába.

K: Az Éváké lakásával mi lett? Ott volt a gettó épületében, nem? vagy-

I: Hát az Éváké- mind a három, vagy négy épületet porig bombázták.

K: Nem, de- az Éva- Éváké maradtak a saját lakásukba?

I: Maradtak a saját lakásukba, de még két családot beköltöztettek.

K: A több- nem tudom, azt tudja-e, a többi lakással, ahol- kiköltöztek zsidó, amikor be kellett vonulniuk a gettóba, azokkal a lakásokkal mi lett?

I: Hát, azokba a lakásokba is három-négy családot-

K: -de a- azok a családok, akiknek be kellett vonulni a gettóba, ők hátrahagyták a saját-

I: -aki nem zsidó volt, azokat kiköltöztették onnan, és átkerültek olyan másik házba, olyan lakásokba, ahonnan a zsidókat ide átköltöztették. De volt még egy gettó valahol a- vagy az Árpád úton, vagy valahol az újpesti zsinagóga környékén, azt pontosan nem tudom. Ezt azért tudom, mert a Jenő bácsiék is ide kerültek, meg hát az Éváké miatt. Viszont ahol a- a: Zsófiék laktak, a Csányi utcába, az egy zsidó villa volt. Ők oda költöztek be-

K: -mikor?

I: Hát, ők még- még tavasszal, még előtte tavasszal. Előtte nem tudom, hol laktak, mert ugye én--tulajdonképpen- barátkoztunk, de úgy ők- ő jött inkább hozzánk, én nem voltam náluk előtte, csak akkor, mikor már odaköltöztek a Csányi utcába. És majdnem szembe velük volt egy óvoda--rák--nem tudom már, Sári néninek hívták az óvónőt, a férje a fronton volt, és volt egy kislányuk, a Saci, az fölöttünk járt egy évvel iskolába, de úgy összebarátkoztunk. Ezt a Saciékát kiköltöztették onnan, az óvodát is elvitték máshova, megszüntették, és ennek volt egy nagy pincéje, ez szintén a nyilasoknak az egyik ilyen vallatóhelye lett, ilyen Rákóczi-Andrássy út 60. szerűség. Úgyhogy aztán-

K: Ezt honnét tudja, Edit néni?

I: Mert először, mikor kezdték, a pincébe kezdték viallatni az embereket, akkor még a Saciék ott laktak. És hát én mentem a Zsófiékhoz, Saciék- Sacihoz mentem, és bizony hallottuk, ahogy ott üvöltöznek, meg jajgatnak, meg mit tudom én. Aztán azon az oldalon nem is volt szabad aztán már közlekedni, ott a nyilasok elzárták, kordont tettek, meg mit tudom én, szóval borzasztó dolgok voltak ezek=borzasztó dolgok voltak.

K: Ezt mikor=mikor hallotta ezeket a- mikor volt minden?

I: Hát ez már akkor, mikor a nyilasok átvették a hatalmat. Október, azt hiszem 44 októberében vették át a hatalmat, és akkortól kezdve aztán elszabadult a pokol.

K: És akkor azt hallotta- ezt hány alkalommal hallotta ezeket a=ezeket a hangokat az óvodának a pincéjéből?

I: Hát, délelőtt, délután, hétköznapi, vasárnap, az ember arra járt azt mindig=mindig lehetett valamit hallani. Az igazi nagy központjuk, az az ún. Apolló-ház volt, az az Apolló mozi volt az Árpád úton, úgyhogy azt hiszem, azt ki is ürítették és teljesen a nyilasok megszállták, az volt a főhadiszállásuk, úgyhogy-

K: -azt látta?

I: -a moziba nem is voltak előadások akkor már. Vagy ha volt, akkor ilyen propagandafilmekeket vetítettek, meg mit tudom én, szóval- aztán már engem nem nagyon engedtek mászkálni.

K: De azt látta, amikor az Apolló moziból nyilas székház lett? Azt látta, amikor az Apolló moziból nyilas székház lett? Tehát látta, hogy nyilas székházként működik az Apolló mozi?

I: Hát az Apolló-

K: -ment arra=járt arra?

K: Jártam arra, de nyilas őrség állt a kapuba, meg mondták, hogy na kislány, menj innen, nincs mozi, meg ki volt téve, mit tudom én, milyen film, monda- mondták, hogy azt nem szabad megnézni nektek, mer az egy propagandafilm, meg csupa vér, meg mit tudom én, szóval nem is engedtek aztán már oda.

K: Emlékszik, hogy milyen filmek voltak kint, vagy milyen filmekről szóló plakátok?

I: Hát azt tudom, hogy=hogy ki volt plakátolva, hogy ezt nem szabad, ezt nem szabad, ekkor nem szabad kimenni, nem szabad gyülekezni, nem szabad- szóval semmit se szabad.

Úgyhogy-

K: Ott a székházon, a nyilas székházon-

I: Meg az egész városba=az egész városba. Úgyhogy- aztán mondom, azt mondta anyu, hogy ne=ne mászkálj. Nem nagyon engedtek ki. Úgyhogy-

K: Mit szólt a- tehát volt még- volt olyan, hogy a Zsófiával, meg az Évával találkoztak, és az Éván rajta volt a sárga csillag.

I: De nálunk=nálunk a lakásba. Éva ájtött hozzánk, Zsófi is ájtött, és ott játszottunk együtt társasoztunk, babáztunk, mit tudom én, szóval csak úgy tudtunk találkozni. Aztán már az Éva nem jöhetett ki a gettóból, mikor a nyilasok átvették a hatalmat, akkor már nem nagyon. És sajnos a Jenő bácsiékat meg tudtuk volna menteni, illetve meg tudta volna menteni apu. Az volt a legérdekesebb, hogy édesapa hazaküldött pénzt, elmentek Körmendire, ott megtagadták a továbbmenést, ott maradt az egész alakulat, ott is kerültek fogságba, és hazaküldött valakivel pénzt, úgyhogy 16 ezer pengőér' alkudtunk Tolnára egy házra. Édesanyám november elején fölült a vonatra a Délibe, kiadták neki a jegyet Tolnáig, hogy hazamegy, kifizeti a házat, megcsinálják az adásvételi szerződést, Sárbogárdon már lötték a vonatot az oroszok, már ott voltak, már november elején Tolna, Szekszárd, Pécs, azt a környéket teljesen megszállták az oroszok. Úgyhogy ha Jenő bácsiékat apu szeptemberbe leviszi, novemberbe már=már szabadok lettek volna. És megmenekültek volna. És borzasztó volt, hogy=hogy- volt egy csomó jó ismerő, nem tudom, úgy névről már nem emlékszem rá. Azt tudom, hogy édesapa például kézbesített egy zsidó ügyvédnek, akkor minden héten kapott tőle tíz pengő borraalót, akkor volt egy zsidó cukrász, aki minden héten küldött egy nagy tálca süteményt

nekünk, szóval- és ezek az emberek mind eltűntek, mind meghaltak--úgyhogy borzasztó dolgok. Az ember ahogy így visszagondol rá, hogy---

K: A: azt látta, amikor a gettót kiürítik?

I: Hát mire én odaértem, akkor már az emberek ott álltak a töltés szélén, a sínek mellett, de **iszonyú** hosszú sor volt. Nem több száz, de több ezer ember volt. Egy hosszú szerelvény volt, 15, vagy húsz vagon, és hát annyit raktak föl egy vagonba embert, ugye hát aki tudott, fölment, aki nem tudott, azt fölrakták, hogy szerintem még állni is alig tudtak-

K: -és mi-

I: -és mondom- valószínűleg biztos, hogy nemcsak az úpestieket, hanem Rákospalota, Fót, a környékről összeszedték az összes embert és=és odahozták.

K: Ki rakta föl a vagonra az embereket?

I: -hát-

K:-kik voltak ott velük?

I: Nyilasok is, meg rendőrök is.

K: Hány- hányan lehettek a nyilasok, meg a rendőrök?

I: Hát én azt nem számoltam, én csak azt néztem, hogy nem lát- de elég sokan voltak. És hát fegyveresen, géppisztollyal, meg puskával, meg mit tudom én, és mondom, aki férfi odament, azt elzavarták, az asszonyokat, azokat ott hagyták, adtak föl ennivalót, meg vizet üvegekbe, meg mit tudom én, szerencsétlenek ott állhattak má' hajnal óta, se enni, se inni semmit nem kaptak. Volt, aki ott elájult, meg szóval- aztán sírtam én is, és akkor anyu értem jött, aszongya, gyere haza. Nem neked való ez.

K: Mi- hogy viselkedte a nyilasok, illetve a rendőrök ezekkel az emberekkel?

I: Mint az állatokkal.

K: Le tudná ezt írni, hogy pontosan mire emlékszik? Miket- milyen hangokra, miket mondtak, mit csináltak?

I: Üvöltöztek, meg puskatussal ütötték, hogy=hogy siettesék fölszállni őket, hát szóval-

K: Miket mondtak, azt hallotta-e, hogy miket mondtak?

I: Rohadtak, büdös zsidók, meg- szóval--mintha nem is emberek lettek volna, úgy bántak velük, mint az állatokkal. *((sóhaj))*

K: Még emlékszik valamire, hogy mi hangozott ott el?

I: Hát: nem is jó rá gondolni. Amit=amit el tud képzelni-

K: Én nem tudom elképzelni, igazából mi nem voltunk ott, úgyhogy azért kéne, hogy lehetőleg minél többet elmondjon és visszaemlékezzen, hogy mit hallott.

I: Hát- azt, hogy koszos zsidó, büdös zsidó, rohadt zsidó, szemét--meg tolvajok, meg=meg mit tudom én, miket kiabáltak ott a rendőrök, és lökdösték, meg puskatussal ütötték, gyerekeket is, belerúgtak, meg- szóval iszonyatos volt, még földidézni is azt, hogy *((sírni kezd))*--szóval ott=ott minden elhangzott=ott minden elhangzott. Hogy megérdemlitek, mert tönkretettétek az országot, meg mindent elloptatok tőlünk, meg kifosztottatok bennünket, meg minden a ti kezetekbe volt, meg ilyesmiket kiabáltak ott. És mondom, rugdosták, meg ütötték, meg puskatussal ütötték, meg terhes nőt hasba rúgtak, meg hát ilyenek voltak. Hát én körülbelül egy óra hosszat voltam ott, mikor édesanya értem jött és elvitt, de ahogy- hát én nem emlékszem rá, de anyu mondta, hogy heteken keresztül rémálmaim voltak, hogy éjjel fölkiabáltam, meg nézzen oda, most is remegek. Szóval borzalmas volt=borzalmas volt. Állatokkal nem bánnak így, mint azokkal a szerencsétlen emberekkel ott bántak. Szóval-jézusom, remegek, na-

K: Edit néni, nem akar inni egy kis vizet? Egy korty vizet nem akar inni?

I: Elnézést kérek, de borzasztó ezekre a dolgokra visszaemlékezni, úgyhogy- éss hát az, hogy elvitték őket és---úgyhogy-

K: Fölsimert valakit ott a- az állomáson?

I: Hát úgy látásból, hogy tudtam, hogy nem t'om, valamelyik üzletbe dolgozott az ember, vagy az asszony. Ugye Újpesten elég sokan voltak zsidók, hát Újpestet egy zsidó ember, egy Lówy nevezetű ember alapította annak idején, és hát ott elég nagy zsidó közösség volt, volt egy nagyon szép zsinagóga is, Venetianernek hívták az első rabbit, a keresztnévére nem emlékszem, most is van utca elnevezve róla. Szóval részben zsidó, részben pedig munkás-város volt, önálló város volt akkor még. Azér' mondom, hogy akkor még nagyon erős volt a partizánmozgalom, és nagyon sok embert megmentettek, de hát mindenkit nem lehetett kihozni a gettóból. Hamis papírokkal odamentek, nyilas karszalaggal a Jancsiék is, elvitték munkára, és elfelejtették visszavinni őket, hát akit lehetett, de hát nem tudták hova eldugni.

K: Erről hall- ezt=ezt ki mesélte el ne- Edit néniek?

I: Ezt=ezt- már nagybacska lány voltam, mikor édesanyám ezt elmesélte, mer ő tudta, hogy mi van, be volt avatva. Édesapám is segítette őket, hát ugye zsidó barátai voltak. Úgyhogy-- sőt, még fölmerült annak a gyanúja is, hogy még a mi családunk is zsidó eredetű volt, mer amikor igazolni kellett a származást, a dédapámnak a=a- nem került elő a keresztlevele, se a házasságlevele, csak a halotti levele, akkor már katolikus volt. Úgyhogy- és hát édesapámnak is eléggé zsidós vonásai voltak, úgyhogy szóval valahogy szerintem volt zsidó a családba. És hát benne volt az, hogy segíteni rajtuk, és ahol lehetett se- hát kapott egy hónap laktanyafogságot annak idején, mert munkaszolgálatosok dolgoztak ott a- ebbe a fegyverjavító műhelybe, és apu cigarettát osztott nekik. És meglátta a parancsnok, az alezredes, ház az egy vadállat volt, ahogy édesanya mesélte-

K: -emlékszik a nevére?

I: Nem. Hát én- engem akkor nem is nagyon érdekelt, és egy hónap laktanyafogságot kapott, mer leállt a munkaszolgálatosokkal és cigarettát osztott nekik. Úgyhogy- szóval borzasztó dolgok voltak ezek=borzasztó dolgok voltak ezek.

K: Azt mondta korábban, hogy Paula néni 44-ben halt meg. Ő hol- hogy halt meg, hogy halt meg? Őt végül elvitték?

I: Beszedett egy csomó gyógyszert.

K: Ő volt az, aki öngyilkos lett. De még itt=még itt Újpesten?

I: Hát ők bent Pesten- mer nekik volt bent Pesten egy lakásuk, önekik Újpesten csak az iroda mellett egy szoba volt, ahol hát a Jancsika az még kicsi volt, ott járt Újpesten iskolába, ott tanult, meg ha valami volt, akkor Marci bácsi ott aludt, de ők bent Pestről jártak ki. Volt nekik egy bejárónőjük, aki takarította az irodát, meg ezt a szobát, meg volt egy konyhájuk, ahol főzött, úgyhogy ők ott étkeztek, a két nagyfiú az bent Pesten volt, na most a Viktor, az leérettségizett, és valamilyen kétéves felső kereskedelmi iskolát végzett. Neki kellett volna az irodába dolgozni, hát aztán egy héten egyszer megjelent, vagy kétszer legföljebb, de sok hasznát nem vették, úgyhogy a Paula néni dolgozott az irodába, a Gyuri meg akkor még azt hiszem gimnáziumba járt, igen, mikor mi odakerültünk. A Jancsika az majdnem tizen- tizen- valahány évvel volt fiatalabb, mint a bátyjai, az egy ilyen késői gyerek volt és az édesanyja belehalt a szülésbe. És hát aztán a Paula néni nevelte őt föl tkp., de ők bent- a fiúk bent voltak Pesten, ott volt nekik személyzet, házvezetőnő, vagy szakácsnő, vagy mit tudom én. A két nagy fiú az ott volt, de ők is ott laktak tkp., csak reggel jöttek, és akkor a Jancsika elment iskolába, ők meg ott voltak napközbe, és akkor délután mentek vissza Pestre.

K: Autóval jártak ki?

I: Igen=igen, ahogy most visszagondolok autóval. Sofőrjük is volt. És még a hetvenes évekbe is láttam ilyen régi üzleteken az emblémát, ezeket a vasredőnyökön, hogy Hajós Marcell redőnygyára. És még '38-ba bővítették az üzemet, azért kellett nekünk onnan eljönni, mer annyi megrendelésük volt, hogy nem győzték. Részbe ilyen vasredőnyöket csináltak, ilyen üzleti redőnyöket, részben pedig hát ezeket a fa ablakredőnyöket. Úgyhogy két lakás volt, az egyikbe a Szélesék laktak, a Széles bácsi ott dolgozott, meg hát ilyen házmesteri teendőket is elláttak, de önekik is el kellett költözni, mer az egészből üzem lett. És a Berda József, a költő,

az járt hozzájuk ilyen- ha jött áru, lepakolni, vagy fölpakol- ilyen=ilyen alkalmi munkásként dolgozott. Volt a sarkon egy kocsmá, a Weisz féle kocsmá, az mindig ott tanyázott, aztán volt, hogy engem küldtek át, hogy szólj a Józsi bácsinak, van munka, jöjjön. Úgyhogy nagyon szerettem a Paula nénit, egy tündéri- a Marci bácsi is, de hát az nem nagyon ért rá, az- beállt ő is, fizikai munkát is végzett, ha kellett, úgyhogy--tündéri, arany szívű emberek voltak. És nagyon jól fizettek, mindenki szerette, a munkásaik, minden. És- hát ez lett a vége=ezen lett a vége sajnos. Még azt mondta szegény édesapám, hogy szegény Marcell, még jó, hogy nem érte meg, hogy- hát ugye az üzemet azt elvették tőlük, meg a pesti lakásból is kirakták őket, de hát aztán hogy ő meghalt ebbe a perforált vakbélbe, azt mondta apa, hogy istenem, milyen jó, hogy elvetted és nem kellett végigszenvedni neki.-----Karácsony után lementünk mi is a pincébe, de ennek a háznak nem volt pincéje, és az Árpád út és Temesvári utca sarkán volt egy ötemeletes ház, ott volt valamikor egy bőrkereskedés, és annak a hatalmas nagy pincéje volt raktárként, és hát részben a házbeliek, részben pedig hát mi is oda lettünk beosztva, a mi házunkból oda költöztünk le. Ott is volt egy idős zsidó asszony a fiával. Hát a nevükre már nem emlékszem. Senkinek eszébe nem jutott, hogy följelentse, hogy ott bujkálnak.

K: Honnét tudták, hogy zsidók voltak?

I: Hogy mondjam, látszott.

K: Hogy lá- hogy látszott, hogy látszik?

I: Hát hogy mondjam, most nem akarok megbántani senkit sem, nem- szóval tipikus, jellegzetes- az a görbe orr, a fiúnak is ilyen elálló fülei voltak, szóval tipikus zsidó arcuk volt. Azt hiszem, hogy=hogy- hogy magyarázzam, szóval ezt nem bántásként mondom, de föl lehet ismerni a zsidókat. Olyan jellegzetes típusú arcvonásaik vannak, hogy mondjuk most már annyira talán nem, a fiatalabbak már, mer keveredtek, meg nagy sokat gye- hát- hogy mondjam, keveredtek, de=de szóval azok a jellegzetes vonásaik megvoltak. Ez volt az egyik, a másik pedig meg is súgták, hogy el ne áruljuk má' senkinek, mer ezek zsidók és ott rejtegetik őket. Jöttek a nyilasok razziázni, akkor a- az öregasszonyt befektették az ágyba gyorsan, letakarták, hogy csak a feje búbja látszott ki és mon- a gyereket meg melléfektették, és mondták, hogy ne nyúljanak hozzájuk, mert fertőző betegek- úgyhogy-

K: -ez hol volt?

I: -senki ne-

K: -ez hol volt? Ez melyik=melyik házban, emlékszik a címre?

I: A- az Aradi út és Temesvár- vagy Árpád út és Temesvári út sarkán volt az az ötemeletes ház. A házszámra nem emlékszem, azt tudom, hogy a Temesvári utca felől volt a bejárat, egy bejárat, ilyen autóbejárat, ilyen nagy kapu, és az Árpád út felől volt egy bejárat a házba, úgyhogy- az volt még a szerencsénk, hogy ott voltunk, mert január 6-án nagyon szép idő volt, sütött a nap, fölmentünk a lakásba, és hát ugye édesanyám leszédett rólunk mindent, amit lehetett, kimosott, és fölteregette a hálósobába, mer ott volt fűtés. Így szedte föl a rongyokat másnap reggel, hogy ez szoknya volt, ez bugyi volt, ez mit tudom én, mi volt. Légiakna esett az ablakunk elé, és ahogy ugye volt a másik épület, a sarok, a nappali, meg a gyerekszoba, az- a fürdőszoba teljesen röpítvára ment, a hálósobába maradt egy pár bútor, a konyha, ami megmaradt a régi konyha, az egy keskeny, hosszú konyha volt, ahogy a konyhaszekrény eldőlt, az nekidőlt a másik falnak, ami--törhető volt, minden összetört, egyedül a pecsenyéstálak maradtak meg. Három darab pecsenyéstál volt egybe, az nem törött össze. Szegény édesanyám leült egy ilyen nagy kőre, ami ott le volt hullva, és elkezdett nevetni, orvost kellett hívni hozzá, olyan nevetőgörcsöt kapott. Úgyhogy- mi meg ott sírtunk, mer- és akkor ez nem volt elég, akkor a Bartos néni kimosta- Bartos néninél anyu kimosta, ami rajtunk volt, összeadtak a szomszédok ruhát, meg fehérneműt, meg mindent, mert jóformán semmink se volt. Akkor anyu elment- átment a Bartos nénihez, azoknak is a lakása tönkrement, az a hátsó rész is kapott, azok kaptak valahol egy lakást, meg koksszal akartak a konyhában fűteni, végig

volt akasztva a ruha a dróton, ráöntött petróleumot, fölrobbant az egész, és végigégett minden. Eh! Azér=azér éltünk. Ettünk, amit

K: Hányan voltak testvérek, Edit néni?

I: Ketten=ketten.

K: És a testvére fiatalabb volt gondolom.

I: Öt évvel volt fiatalabb, egy napon van a születésnapunk. Úgyhogy ő '38. június 19-én született.

K: Az édesapját hogy hívták?

I: Dánay József.

K: És az édesanyját?

I: Dalmann Margit.

K: Arra emlékszik, amikor bejöttek az oroszok?

I: Igen, az oroszok 7-én már ott voltak. Január 10-én fogadták el hivatalosan- el is nevezték róla egy teret Megyeren, hogy akkor szabadult föl, idézőjelbe, Újpest, de mikor mi 7-én fölmentünk már a romokhoz megnézni, hogy mit tudunk megmenteni, már akkor ott voltak az oroszok.

K: Arról tud, vagy hallott, vagy látott, hogy erőszakoskodnak a civilekkel az oroszok?

I: Hát azt tudom, hogy édesanyám mindig kormos volt, meg szürke kendő volt rajta, meg mit tudom én. Hát, volt=volt olyan, hogy oro- hogy erőszakoskodtak, bizony.

K: Hallott, vagy látott ilyesmit?

I: Hát látni nem láttam, hát nem nagyon mozdultunk ki. Nem engedtek ki, azt mondta anyu, hogy ki ne menj az utcára. 12. éves voltam, eléggé fejlett kislány, ugye sportoltam, mit tudom én, ki se engedtek az utcára. Anyu is, ha kiment, mindenféle rissz-rossz rongyokat vett föl, meg öregasszonynak maszkírozta magát, úgyhogy nekünk ilyen problémánk nem volt, csak azt tudom, hogy=hogy egyik évbe édesanya kapott- nagyon szerette ezt a (...) kölnit. És kapott egy ilyen literes kölnit édesapámtól gyönyörű üvegbe, valamilyen apropóból, és ez valahogy megmaradt. És anyu elővette, mer hát öcsém az=az örökké tele volt plezúrokkal, azt mindig valami baleset érte, biciklizésnél elesett, mit tudom én, és hát anyu használta ezt a kölnit fertőtlenítésre. Bejött egy orosz, meglátta, á, vodka! Fogta az üveget, félig- több mint félig volt, és megitta. És akkor jött, körülnézett, hát ugye be volt minden dobálva, ami megmaradt kis holmink- abba a házba, ahol laktunk eredetileg, az utca felőli első ilyen egyszobás lakás üres volt, ott egy zsidó asszony lakott, de azt elvitték, és oda rakták be a holminkat. De mondom, olyan volt, hogy nem volt rendes tető, csak valami- a Bartos Jancsi rakott föl valami kátránypapírokat, hogy ne ázzon be. Hát be volt dobálva minden, ami megmaradt, akkor megállt az orosz az ajtóba: á! bomba, kaput. Megitta a kölnit, és- jaj istenem! Láttunk olyat, hogy=hogy végig a karján karórák, meg egy napernyő, félmeztelenül ment az utcán, tök részegen az orosz. Szóval azt=azt én magam láttam ((nevet))- jaj istenem- szóval-

K: Álljunk le most akkor.

K: Edit néni, leálltunk egy pillanatra, és akkor folytatnánk. Van egy- vissza szeretnénk menni ahhoz az epizódhoz, amikor ő: ugye a gettót kiürítették. A múlt alkalommal említette, hogy járt- visszament a gettóba, a gettó épületébe.

I: Hát ott nem maradt már senki. Oda be- belehetett menni.

K: És elment Edit néni?

I: El.

K: Mikor=mikor volt ez?

I: Hát ez már október végén volt.

K: Tehát mennyivel azután, hogy elvitték őket?

I: Hát egy olyan pár napra, egy hétre.

K: Miért ment oda?

I: Hát mert mindenki elment kíváncsiskodni, én is elmentem. Kíváncsi kislány voltam, elmentem megnézni, hogy mi van ott. Hát ott fosztogattak=ott fosztogattak. Ugye ottmaradt a sok bútor, ennivaló nem nagyon, mer mindenki vihetett magával egy kis batyut, hát mindenki főleg ennivalót vitt, meg egy-két meleg holmit, hát ott=ott aztán- hát minden ottmaradt. Értékes dolgok, képek, festmények, szobrok, porcelánok, edények, ami=amit nem vittek el a nyilasok, mer azok vitték elsősorba, amikor kiürült a gettó, akkor le volt zárva, aztán mikor már az é- a lényeket- az értéket elvitték, akkor boldog-boldogtalan ment oda. Kíváncsi voltam, hogy mi lett az Éváék lakásával, hát teljesen ki volt ürítve. Az egész ház üres lett. De aztán nem is nagyon költöztek már be, mert a híd környékét állandóan bombázták, úgyhogy mindenki, aki élt és mozgott, vagy elmenekült onnan, vagy a pincébe lehúzódott, az egyik házban nagyon sokan meg is haltak, mikor bombatalálat érte. Mondom, a föld színével egyenlővé lett, de a hidat nem találták el. És alá volt aknázva, és a partizánok a német őrséget megölték, és fölszedték az aknákat. Ugyanezt csinálták a víztoronynál is.

K: Edit néni, látta, amikor kifosztják a gettó épületét? Vagy hogy visznek el onnét holmikat, azt látta?

I:Hát: azt nem, csak mesélték, hogy odaálltak a nyilasok teherautókkal, és akkor ami érték volt, hordták le és vitték el.

K: És amikor odament Edit néni, akkor=akkor már nem volt semmi és senki? Tehát teljesen üres volt az épület?

I: Hát voltak ott egy páran, keresgéltek, ott rongyok voltak, meg=meg mit tudom én, mindenféle apróságok voltak ott kidobálva, ott turkáltak, ugye nagyon- hát elég sok bomba esett le, Újpest is kapott jócskán, és hát nagyon sokan úgy voltak vele, hogy mindenük tönkrement, nézték, hogy mi van, amit esetleg tudnak használni, hasznosítani, valamit elvinni, ami hát- ami jó nekik. De nem nagyon volt ott már semmi.

K: Edit néni talált valamit?

I: Nem hoztam el semmit.

K: De látott ott valamit még- valami tárgyat, amivel-

I: Én valahogy nem=nem volt hozzá- mindig úgy lettem nevelve, hogy ami a másé, az nem a tied, és én valahogy úgy voltam vele, hogy hát igen, talán az a baba jó lenne, de nem=nem=nem-

K: -volt ott baba?

I: Volt- játék baba volt, játékok voltak ott, játék baba volt, ilyesmi volt. Egy könyvet elhoztam=egy könyvet elhoztam, az mai napig is megvan, egy mesekönyvet. Valamelyik fiamnál van, de-

K: Emlékszik a címére?

I: Tessék?

K: Emlékszik a címére?

I: Nem is valami- ó, nem is tudom most hirtelen- valami varázslóról szólt, nem emlékszem már a címére, csak tudom, hogy valamelyik fiamnál van most, megvan még, úgyhogy-

K: Az ott volt az Éváék lakásában, vagy valahol máshol?

I: Nem, valahol a folyosón volt ledobva, aztán fölvettem, aztán elhoztam, de még azért is szólt anyu, minek hoztad el. Hát mondom, ott volt, gazdátlan volt. Azt mondja, hát annyi mesekönyvetek van- de ez nincsen. Hát milyen a gyerek. De nem- valahogy- valahogy nem volt- egyrészt úgyis- mondom úgy neveltek, hogy ami a másé, az nem a tied, meg valahogy olyan=olyan rossz érzés volt az az üres ház, ott kongott, ott bókászta síró asszonyok, meg mit tudom én, szóval-

K: Síró asszonyok? Miért sírtak az asszonyok?

I: Hát mert soknak a barátai laktak ott, meg jó ismerősök, meg munkatársak, meg mit tudom én, és szóval nem=nem volt az- ők nem- talán nem is azért mentek oda, hogy=hogy valamit

elhozzanak esetleg, hogy valami emlék legyen tőlük, vagy valami, de nem az, hogy nem t'om, most miket összeszedjenek.

K: Nem gondolták azt, hogy mondjuk azok az emberek visszajönnek? Azt gondolták, hogy már onnan nem fognak- onnan soha nem fognak- vagy azok az emberek, akiket elvittek, már egyáltalán nem fognak visszajönni? Vagy ez mi- ez hogy-

I: Vagy lehet, hogy azért mentek oda, hogy esetleg valamit még meg tudnak menteni nekik, ha visszajönnek. De mondom a lényegét, a- az értékesebb bútorokat- maradt ott bútor is, vittek el egy csomó mindent, maradt ott bútor is, ágynemű is, edények is, mit tudom én. Szedték össze, vitték el, részben olyanok, akiket kibombáztak, és nem maradt semmijük, részben talán azért, hogy megmentsenek valamit ezeknek, ha visszakerülnek, ezeknek az embereknek, vagy emlékük legyen valamiről, de szóval *((sóhaj))* nem=nem=nem=nem tudom, na nem tudom. Ez már nem olyan fosztogatás volt, hogy na most megyek, aztán amit találok, elviszem magamnak, eladom, vagy nem tudom, szóval ez már=ez már nem.

K: Ez akkor volt, amikor Ön- az Önök holmijai is tönkrementek, vagy ez még azelőtt volt?

I: Nem, ez még előbb volt, ez október végén volt, november elején, így valahogy, mi meg januárba kaptuk a légiaknát, úgyhogy--akkor már azok a házak se voltak meg, azokat már akkor lebombázták.

K: Mind a négy házat lebombázták, ami ott volt?

I: Mind a négy házat lebombázták.

K: De csak egyikbe volt a gettó, ugye?

I: Egyikbe volt a gettó, a másik háromba áttelepítették ebbe az egy házba a zsidókat, akik meg voltak nem zsidó lakók, azokat átvitték a másik házba, de mondom, mind a négy házat, a Szöllősi féle házak a föld színével lettek egyenlők. És a hidat egyetlen egy találat nem találta érte.

K: Emlékszik a címére ennek a négy épületnek, hogy melyik utca, hány szám volt?

I: Hát nem tudom megmondani. Váci út felől volt az első két ház, mögötte volt a másik kettő, de azt hiszem, mind a négy háznak Váci út nem tudom hány szám volt a címe. Úgyhogy ott volt négy gyönyörű nagy épület-

K: -Duna-paron=Duna-parton?

I: -öt- tessék?

K: Ott a Duna-parton?

I: Hát a Váci út másik oldalán. A Duna-part volt így, ahogy most ülök, mondjuk ez a Duna-part, a- itt a Váci út, és ezen az oldalon voltak a házak, és akkor itt volt mellette a töltés, és mellette a híd, úgyhogy- de a hidat akarták, úgyhogy volt egy halászcserda a híd mellett, a (Flor-féle) halvendéglő, azt is agyonbombázták, meg hát ott végig. A Mahartnak ott volt a téli kikötője, a Népszigeten ott volt nekik egy hajójavító dokk, meg igazgatósági épület. Azok kaptak, szépen kaptak, de a hidat, mondom, egyetlen egy találat nem érte el.

K: Visszatérve ezekre- a gettó épületére, illetve a- hát benne levő mindenféle tárgyakra, vagy ingóságra, az esetleg feltűnt később, hogy lát ilyen- lát ezek közül a holmik közül valamit valahol valakinél?

I: Nem tudok róla. Mondjuk nem is nagyon mászkáltunk akkor már, mert az iskolának- az iskolát akkor befejeztük, már nem volt tanítás, novemberben már közeledtek az oroszok, és hát még=még volt egy pár napig november elején tanítás, aztán november közepétől már megszűnt az iskola és nem nagyon=nem nagyon engedtek el otthonról. Nem nagyon engedtek el otthonról, aszondta anyu, hogy ne mászkálj, akármilyen történik, hát akkor már- már nem is szólt a sziréna, csak bombáztak. Úgyhogy nem volt az, hogy na most megszólal a sziréna és leszaladok a legközelebbi óvóhelyre. Egyszer csak hullottak a bombák.

K: Háború után jöttek-e vissza a zsi- az elhurcolt zsidók közül, akiket ismert? Találkozott-e valakivel?

I: Hát: nem tudom, hogy=hogy--az egyik boltba egy asszonnyal, akkor egy- akkor a Goldschmidt Dorkáék visszakerültek, ők egy presszót nyitottak Újpesten. Akkor az egyik boltba egy kiszolgáló-asszonyt láttunk, illetve hát találkoztunk vele, akkor a Szöllősi bácsinak az üzletébe az egyik kiszolgáló fiatalember, az is visszakerült, de hát nem=nem nagyon emlékszem rá, hogy láttunk olyat, aki visszakerült. Meg aztán az volt a helyzet, hogy mi ugye július elején lementünk Tolnára, akkor már-

K: Meddig=meddig éltek Tolnán?

I: Hát: édesanyám ott halt meg '65-be, édesapám 67-be fölköltözött hozzánk, 69-be meghalt.

Én '54-ben jöttem-